

2010/2011, een geweldige ganzenwinter

› Eckhart Kuijken & Christine Verscheure

Ganzentellers kijken stiekem uit naar wat winterweer. Een koudegolf zorgt immers vaak voor merkbaar hogere aantallen. In de tweede helft van december 2010 was het goed raak en ijden heel wat ganzen richting Vlaanderen. Deze bijdrage schetst verloop en omvang van deze opmerkelijke influx.

Overwinterende ganzen in de Oostkustpolders

Materiaal en methoden.

In de winter 2010/11 werden voor de Oostkustpolders 6 midmaandelijke ganzen tellingen georganiseerd van oktober tot maart, met één aanvullende telling eind december. Deze monitoring gebeurt steeds gebiedsdekkend en simultaan, met het inschakelen van zeven teams van ervaren waarnemers voor even zoveel verschillende telzones: Achterhaven-Heist, Brugge-Klemskerke, Damme-Lapscheure, Lissewege, Oostende-Oudenburg, Uitkerke en Zwin-Oostkerke.

De Oostkustpolders zijn opgedeeld in 253 telgebieden met een unieke code (gemiddeld elk ca 100 ha). Van elke daarin aanwezige groep ganzen wordt per soort het aantal en het habitatgebruik genoteerd. Al deze afzonderlijke data worden opgeslagen in een ACCESS databank, waaruit diverse overzichten (per gebied, per soort, voor afzonderlijke poldercomplexen, habitatgebruik, enz.) kunnen worden afgeleid. Deze tijdreeks bestrijkt ruim een halve eeuw (Kuijken & Verscheure 2009, Devos & Kuijken 2010).

In dit artikel worden vooral de uitzonderlijk ganzenaantallen in de winter 2010/2011 en hun verspreiding in de Oostkustpolders beschreven. Daarna volgt commentaar op het onverwachte aantalverloop in andere delen van Vlaanderen als gevolg van de invasie op 20 december. Dit is gebaseerd op duizenden ganzenwaarnemingen uit www.waarnemingen.be, waarvan de tabellen ter beschikking werden gesteld door Gerald Driessens (Natuurpunt Studie).

Overzicht weersomstandigheden

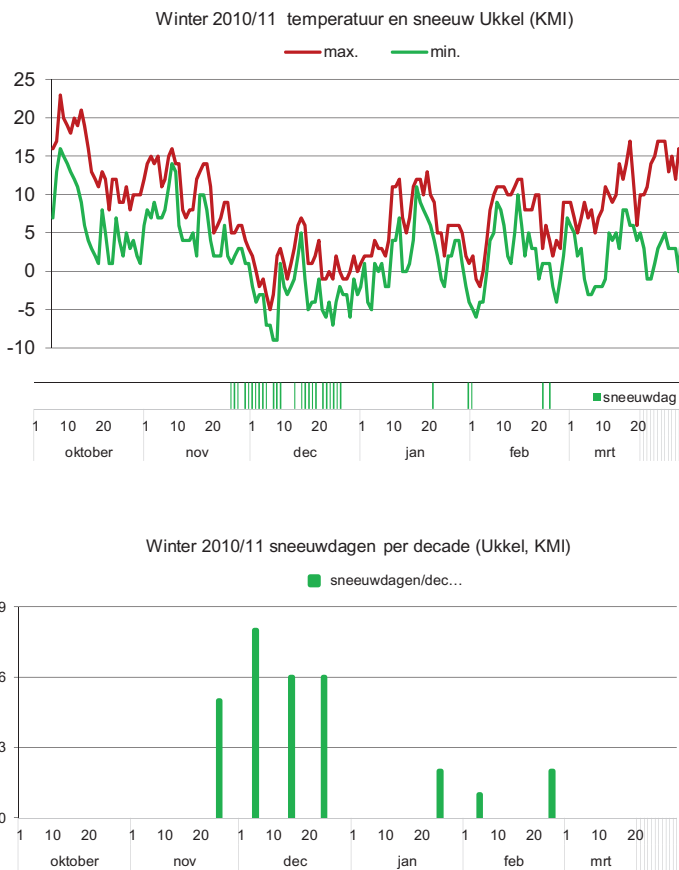
Het ganzenseizoen 2010/2011 kende een eerder zachte start met een warme eerste helft van oktober; met wind uit noord tot oost van 7 tot 18 november daalde het kwik, maar nachtvorst bleef uit. Pas naar het einde van de maand toe werd het kouder dan gemiddeld met de eerste vorst. De reeks sneeuwdagen vanaf 25/11 die bijna zonder onderbreking aanhield tot de kerst betekende een record aller tijden voor Ukkel.

De maand december was bijzonder koud, ver beneden het gemiddelde, ook in Nederland. Welke factoren de uitzonderlijke ganzeninvasie van 20 december kunnen veroorzaakt hebben is niet duidelijk; alleen kende die dag een uitzonderlijk lage luchtdruk en noordelijke wind, met temperatuur tot -7° , gecombineerd met sneeuwbedekking op vele plaatsen. De dagen daarop brachten een oostelijke luchtcirculatie, maar kennelijk waren de ganzen die vóór gebleven. Naar half januari toe warmde het behoorlijk op, maar dit veroorzaakte alsnog geen duidelijke terugtrek. Er kwam een nieuwe koudeperiode vanaf half januari tot begin februari, opnieuw met winden uit richtingen tussen noord en oost en vergezeld van enkele sneeuwdagen.

Februari kende eerder normale temperaturen, alleen vorst en wat sneeuw van de 20ste tot de 24ste. De wind kwam overheersend uit west tot zuid (met stormdagen uit zuidwest van 4 tot 7 februari). Maart liet een normale geleidelijke toename van de temperatuur zien; het is niet duidelijk of de stormdag uit west-zuidwest op 10-11 maart de wegtrek van ganzen kan bevorderd hebben.

Vooraf de aanhoudende sneeuwdagen in november en december (resp. 6 en 22 tegenover normaal 1 en 3 dagen) zijn kenmerken voor deze winter, met gemiddeld ook lagere temperaturen voor november en december (resp. 2 en 11 ijsdagen, tegenover normaal 0 en 1) en een vrij late koudeperiode na half januari tot begin februari.

Interessant is de strengheid van de laatste drie winters (uitgedrukt als Hellmann koudegetal H) en de vergelijking met Nederland (Tabel 1). Seizoen 2009/2010 was in beide landen duidelijk nog strenger dan de

Figuren 1 en 2. Temperatuurverloop en sneeuwdagen te Ukkel (bron: KMI)
 Figures 1 & 2. Temperature development and days with snow in Ukkel (source: KMI).

Tabel 1: Strengheid van de laatste vijf winters voor België en Nederland, uitgedrukt als Hellmann-getal (som van negatieve daggemiddelden van november tot en met februari).

Table 1: Severity of the last five winters, represented as Hellmann number (sum of negative daily mean temperatures from November to February inclusive).

	Ukkel	De Bilt (NI.)
2007/2008	17	20,3
2008/2009	73	56,5
2009/2010	103	94,7
2010/2011	77	80,6
2011/2012	94	88,4

voorbijge winter 2011/2012, terwijl 2010/2011 met de grote ganzeninvasie het laagste scoort van de laatste drie. Winter 2007/2008 was zeer zacht, 2008/2009 eerder normaal.

Resultaten

Aantallen en fenologie Oostkustpolders (zie Figuur 3)

Algemeen mag 2010/2011 gelden als een uitzonderlijke ganzenwinter, met hoge aantallen en een aanwezigheid van groepen tot buiten de traditionele gebieden. Vooral de zelden geziene invasie en doortrek op 20 december 2010 en de onverwachte piekaantallen van Brandganzen *Branta leucopsis* zullen zeker bijblijven.

De Kolganzen *Anser albifrons* hebben de winter vroeg ingezet, met ruim 3.000 ex half oktober, een bevestiging van wat ook vorig seizoen opviel. Het zeer hoge wintermaximum met ca 60.500 ex (normaal laatste 10 jaren ca 25.000) viel dit jaar reeds eind december, een halve maand vroeger dan gewoonlijk. Een normale aantalafname zorgde ervoor dat de Kolganzen – op enkele groepen na – reeds half maart vertrokken waren.

De Kleine Rietganzen *Anser brachyrhynchus* kenden een vrij langzame aankomst en bereikten pas half november zowat 8.000 ex., gevolgd door een normale aanloop tot het hoge wintermaximum van eind december met bijna 48.500 ex. Dit was meteen het hoogste aantal ooit voor het gebied waarbij – net als in de jaren negentig – zowat 80% van de (toenemende) Spitsbergse populatie van Kleine Rietganzen in de Oostkustpolders pleisterde. Voor de laatste 10 winters bedraagt het gemiddeld maximum ca. 35.000 ex. Opnieuw blijkt de grote plaatstrouw van deze soort aan hun klassieke winterareaal. Na half januari bleef het aantal Kleine Rietganzen – mede door iets aanhoudend winterweer – langer op peil dan in de laatste jaren, toen bijna altijd vóór half januari de terugtrek fors inzette. Nu verliep de wegtrek van Kol- en Kleine Rietgans vrijwel gelijktijdig naar maart toe. Voor de Kolgans was dit vertrek vroeger dan de laatste jaren, voor Kleine Rietgans eerder later. Eventuele effecten van klimaatverandering zijn dus niet eenduidig (zie Tombre *et al.* 2008).

De uitzonderlijke aantallen Brandganzen worden in volgende paragraaf meer in detail besproken, maar uit de grafieken voor de Oostkustpolders blijkt duidelijk hoe deze langer bleven pleisteren dan de andere soorten. Opvallend is dat de Grauwe Gans *Anser anser* geen abnormale toename vertoonde en een vrij klassiek winterbeeld laat zien met een relatief vroeg maximum in oktober. De Canadese Gans *Branta canadensis*, die eveneens als broedvogel voorkomt, bereikte deze winter evenmin uitzonderlijke aantallen. (Figuur 3).

Het samenvallen van de maxima voor Kol- en Kleine Rietgans in de Oostkustpolders eind december én de bijzonder hoge aantallen Brandganzen zijn het directe gevolg van de uitzonderlijke sterk gepiekte invasie van duizenden ganzen uit noordelijke regionen op

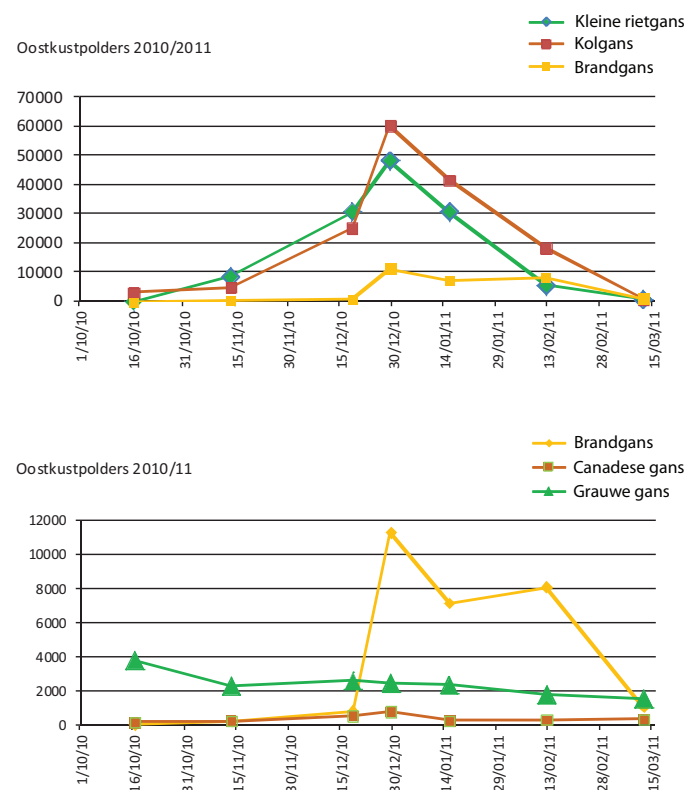

» Kleine Rietganzen *Anser brachyrhynchus*. 19 feb 2012 (Foto: Eckhart Kuijken)

20 december 2010. Door een combinatie van sneeuwbedekking (tot 20 cm) en ijzel was voor veel ganzen in Nederland en West-Duitsland het foerageren wellicht onmogelijk of te moeilijk geworden.

Ruimtelijke spreiding in de Oostkustpolders: rol van Vogelrichtlijngebieden

De verspreiding van Kleine Rietgans en Kolgans voor de volledige Oostkustpolders in de winter 2010/2011 toont een bevestiging van vroegere trends, waarbij Kleine Rietganzen vooral de westelijke complexen verkiezen en bijna geheel afwezig zijn in de Zwinpolders (zie Kuijken *et al.* 2005). Ook uit de talrijke meldingen van nekringen bij

Figuur 3. Aantalsverloop van overwinterende ganzen in de Oostkustpolders: totalen per telling.

Figure 3. Numbers of wintering geese in the East coast polders: totals per count.

► Kleine Rietganzen *Anser brachyrhynchus* op maïsstoppel. 24 feb 2011 (Foto: Roland François)

Kleine Rietganzen (Deens programma van Jesper Madsen sedert 1990) blijkt de opvallende plaatstrouw (Kuijken *et al.* 2005, Kuijken & Verscheure 2007, 2008).

Van alle getelde Kleine Rietganzen bevond zich slechts 36% in de 'speciale beschermingszone Poldercomplex' (SBZ), wat zoals in recente jaren terug een afname betekent van het gebruik van de meest klassieke kerngebieden. Voor de Kolgans bedraagt dit 68,6%, wat ook voor deze soort lager ligt vergeleken met vorige winter (resp. 48,8% en 80,8%) (Kuijken *et al.* 2011).

De Kolgans blijft echter wel sterker gebonden aan de SBZ dan de Kleine Rietgans en gebruikt ook de SBZ Zwinpolders.

De groterespreiding van beidesoorten over de gehele Oostkustpolders is een typisch fenomeen bij een koude winter met sneeuw en ijs. Dit heeft te maken met de afname van de bereikbaarheid van voedsel, vnl. op reeds kort begraasd grasland. Vooral echter de (tijdelijke) beschikbaarheid van andere voedselbronnen kan het verspreidingspatroon sterk beïnvloeden.

Habitatkeuze in de Oostkustpolders

De Kleine Rietgans en vooral de Kolgans hebben binnen de SBZ Poldercomplex een uitgesproken voorkeur voor grasland: resp. 50,76% en 92,55%. Het gebruik van (permanente) graslanden vertoont wel een dalende trend (Kuijken & Verscheure 2008, Kuijken 2010). Buiten de SBZ is het aanbod van grasland uiteraard veel kleiner en dit uit zich in een groter procentueel gebruik van akkers. In de Zwinregio kwamen geen Kleine Rietganzen voor en de beperkte aantallen Kolganzen werden hier vooral waargenomen op grasland (Tabel 2).

Tijdens de winter 2010/2011 waren echter – vooral buiten de SBZ – uitgestrekte partijen ongeogoste aardappelen beschikbaar; eerst wegens een te nat najaar voor zware machines, daarna bleven ze bevroren achter in de grond. Dit trok uitzonderlijk grote aantallen

Tabel 2. Percentage van het aantal getelde Kleine Rietganzen *Anser brachyrhynchus* en Kolganzen *Anser albifrons* op akker en op grasland binnen en buiten de vogelrichtlijnggebieden (SBZ) van de Oostkustpolders tijdens de winter 2010/2011; (*) : zeer beperkte aantallen

Table 2. Percentage of the total counted Pink-footed Geese *Anser brachyrhynchus* and Greater White-fronted Geese *Anser albifrons* on cultivated fields and on grassland within and outside the designated bird areas (SBZ) of the East coast polders during the winter 2010/2011; (*) very limited numbers.

		SBZ Polder-complex	SBZ Zwin (*)	buiten SBZ
Kleine Rietgans	% grasland	50,76	0	22,41
	% akker	49,24	0	77,59
Kolgans	% grasland	92,55	77,89	73,50
	% akker	7,45	22,11	26,50

Kleine Rietganzen en in toenemende mate ook Kolganzen aan, tot deze voedselbron opdroogde. De aanwezigheid van stagnerend water in de depressies en tractorsporen op deze akkers maakte het gebied extra aantrekkelijk. Sommige partijen in Lissewege, Klemskerke en Vlissegem werden grondig door ganzen opgeruimd, wellicht zelfs een fytosanitair positieve bijdrage.

Ook op laat geogoste maïspcelen met veel oogstresten – eveneens aan de rand van de klassieke gebieden – werden tijdelijk grote aantallen foeragerende ganzen genoteerd, tot de voedselbronnen opgeruimd waren (vb. in Varsenare, Bredene, De Haan).

De onvolledig ingeploegde resten van suikerbieten op akkers die nadien werden ingezaaid – vnl. met wintergraan – bleken ook veel ganzen aan te trekken. Hierdoor kon de indruk ontstaan dat op het kiemende wintergraan zelf wordt gevoerd, terwijl het in hoofdzaak om de energierijke oogstresten ging. Dit gold ook voor fragmenten van aardappelen die op ingezaaide percelen wintergraan

aan de oppervlakte beschikbaar bleven wanneer het inploegen te ondiep gebeurt.

Het is niet duidelijk in hoeverre deze wijziging in foerageergedrag een indicatie vormt van mogelijke lange termijn-trends onder invloed van evoluties in het Europees landbouwgebruik (zie Fox *et al.* 2005 en bespreking van modellen in Wiza *et al.* 2008).

De ganzeninvasie van december 2010: een unieke golf over heel Vlaanderen

Vluchttrek op 20 december: vooral Kolganzen

Voorals langs de kust en over zee was de vorsttrek op 20 december 2010 heel spectaculair. Van in de vroege voormiddag tot laat 's avonds (volle maan) was er aanhoudende aankomst en doortrek, met een piek van zowat 10.000 ganzen per uur, vooral Kolganzen maar ook opvallende aantallen Brandganzen.

Vele van deze groepen zagen wij die dag vanaf zee afbuigen -tussen de kustgemeenten in- naar de klassieke pleisterplaatsen: Zwinpolders, Damme, Lissewege, Uitkerke en Vlissegem-Klemskerke-Bredene. Tegelijk bleven echter grote aantallen resoluut doorvliegen tot voorbij Oostende, zonder de kustpolders op te zoeken. Zelfs de klassieke pleisterplaatsen van de IJzervallei lieten deze ganzen in het begin van de vluchttrek (letterlijk) links liggen (med. Koen Devos). In de dagen en weken die volgden gebeurde wel een opvulling van deze regio, en ook in de Oostkustpolders zorgden vorst en sneeuwbedekking voor de nodige spreiding.

Uit een diagonale analyse van de website www.trektellen.nl blijkt dat de beweging van de meeste ganzen een piek vertoonde op 20 december. Wat betreft de Kolganzen in Zeeland worden opgegeven: Terneuzen 10.700, Westkapelle 4.600 en Westenschouwen 1.765. In Vlaanderen kende vooral de kuststreek een sterke doortrek (vb. trektelpost Brugge/Graaf Visart 9.200, Bredene 1.850). Onze eigen waarnemingen van doortrek én aankomst te Lissewege, gevolgd door schatting van de klassieke Oostkustpoldergebieden leverden ca 52.000 ganzen op, het merendeel Kolganzen, maar ook gemengde of afzonderlijke groepen Brandganzen (min. 10.000). De Kleine Rietganzen namen kennelijk minder deel aan deze vluchttrek.

Op andere telposten in Vlaanderen werden op 20 december over een vrij breed front Kolganzen opgemerkt, met o.a. Harelbeke Gavers (635), Baaigemkouter (795), Rupelmonde (710), Mortsel (352), Anderstad (107) tot Tienen (72); ook langs de Maas in Nederland was er passage (4.450). De doortrek van kleine aantallen Kolganzen werd – klassiek – ook in oktober en november op bijna 50 locaties gesignaleerd, zelfs tot in Wallonië.

Interessant is dat meer noordelijk in Nederland de ganzeninvasie al kort vóór 20 december werd ingezet (vb. Ketelbrug Kampen op 18 en 19 december ruim 25.000 ganzen), hoewel ook vooral veel Brandganzen werden gemeld (zie verder).

In Noord-Frankrijk werden tijdens de invasie voor deze regio ook 'massale' aantallen ganzen waargenomen (J. Piette, website SKUA). Uiteraard werd afschot van vele vogels gemeld, maar daarover ontbreken objectieve cijfers. Wel spraken Franse jagerskringen euforisch over honderden geschoten ganzen, maar jachtstatistieken zijn een delicate materie, moeilijk te verkrijgen en te interpreteren. Uit navraag bij de Europese jagersfederatie FACE, bleken daar evenmin concrete data beschikbaar te zijn. Deze worden verzameld door de 'Office Nationale de la Chasse' maar werden niet opgevraagd. Ook kregen wij meldingen van Kolganzen met nekkringen uit de streek van Duinkerken. Of deze vogels later op de terugtrek nog gemeld zullen worden is zeer de vraag.

Tabel 3. Waarnemingen van Kleine Rietganzen *Anser erythropus* in Vlaanderen, oktober 2010 tot maart 2011 (aantal meldingen en totaal aantal ex.); (bron: www.waarnemingen.be)

Table 3. Observations of Pink-footed Goose *Anser brachyrhynchus* in Flanders, October 2010 till March 2011 (number of reports and total number of individuals); (source: www.waarnemingen.be)

	aantal waarnemingen			aant. ex.		
	ter pl	vlieg	tot.	ter pl	vlieg	tot.
Antwerpen	15	3	18	49	56	105
Limburg	7	5	12	7	8	15
Oost-Vl.	94	3	97	993	70	1.063
Vl. Brab.*	1	0	1	2	0	2
West-Vl.	366	42	408	152.830	2.876	155.706
totaal	483	53	536	153.881	3.010	156.891

Enkele gegevens van trektelposten in Frankrijk laten zien dat de doortrek van Kol- en Brandganzen op dezelfde dag inzette (zie 'Le Clipon') maar vooral op 21 december zijn beslag kreeg (Sangatte) en nog later in Normandië (25 december); hierbij ging het echter over slechts enkele honderden vogels. De website Skua (<http://skua.overblog.org>) geeft per maand de opmerkelijke waarnemingen (redactie Julien Piette).

Naast deze trektelresultaten van diverse posten, zijn overigens dankzij de websites www.waarnemingen.be en www.waarneming.nl duitzenden ganzenobservaties gerapporteerd op vaak uitzonderlijke plaatsen. De door Natuurpunt beschikbaar gestelde basistabellen (Gerald Driessens) zijn een waardevolle, maar zeer heterogene bron van informatie. Voor de winter 2010/2011 vereist dit een meer gedetailleerde filtering en een kritische toetsing van de bij ganzen in de vlucht of op grotere afstand vaak moeilijke determinaties. Het is in elk geval duidelijk dat de invasie van winter 2010/2011 deze van 1978/79 evenaart. (Kuijken 1979).

Kleine Rietganzen: uitermate plaatstrouw

Veruit de meeste meldingen van deze soort komen uit het westen van het land: West-Vlaanderen 76,1%, Oost-Vlaanderen 18,1%. Voor de aantallen is deze verdeling nog scherper: resp. 99,2% en 0,7%. (Tabel 3). Het gaat hierbij zelfs vooral om de kuststreek.

Analyse van de Westvlaamse waarnemingen toont duidelijk de grote plaatstrouw van de Kleine Rietganzen aan de Oostkustpolders, met 95% van alle gegevens in deze beperkte regio. (Tabel 4)

Met pleisterende aantallen tot boven de 45.000 Kleine Rietganzen komen de Oostkustpolders en daarin de klassieke kerngebieden dan ook ruimschoots in aanmerking voor aanwijzing onder de Wetlandconventie van Ramsar 1971 (Kuijken 2010).

Uitzonderlijke aantallen Brandganzen

Het meest opvallend aan deze invasie waren de uitzonderlijke aantallen Brandganzen vanaf 20 december 2010. In de provincie Antwerpen waren er veel meldingen, zowel van doortrek als van pleisterende exemplaren. Echte aankomst gebeurde vooral in de polders en het westen van Vlaanderen langs de rivieren. Op tal van plaatsen bleven grote aantallen Brandganzen gedurende lange tijd pleisteren.

Tabel 4. Verdeling van meldingen Kleine Rietgans *Anser erythropus* over de provincie West-Vlaanderen (bron: www.waarnemingen.be)

Table 4. Spread of reports of Pink-footed Goose *Anser brachyrhynchus* in the province West-Vlaanderen (source: www.waarnemingen.be)

Kl. Rietgans	WV tot	WV overvl	pleist WV	OKP tot	OKP pleist	niet-OKP
aant. waarn.	408	38	370	388	350	20
gem. aantal	382	66	414	401	437	13

De herkomst van deze vogels is niet duidelijk, gezien – voor zover ons bekend – geen kleurringen werden afgelezen (enkele werden wel waargenomen van begin januari tot eind maart: in Meetkerke, Vlissegem en Mechelen). Wellicht is niet enkel de groeiende residente populatie uit Zeeland verantwoordelijk voor deze onverwachte piek, maar zijn vooral veel vogels uit Noord-Nederland en verder in beweging gekomen.

Zoals bij de Kolganzen werd in Nederland ook voor Brandganzen de rush naar het zuiden al ingezet twee dagen vóór 20 december (vb. 5.700 ex over Kampen op 18 en 19 december; nog op 19 december 25.000 Brandganzen langs de telpost Vulkaan/Den Haag en 2.100 Brandganzen over Zaans rietveld/Alphen a.d. Rijn).

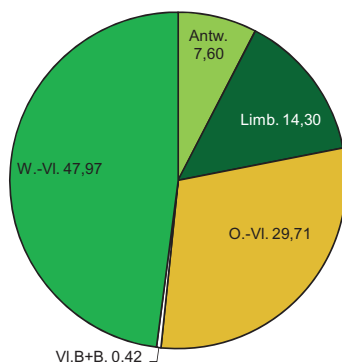
Verzamelde gegevens uit *www.waarnemingen.be* over de periode oktober 2010-maart 2011 geven het volgende ruwe totaal aantal waarnemingen en aantal getelde vogels per provincie (Tabel 5 en Figuur 4). Het gaat daarbij om 2.145 gegevens, het leeuwendeel (> 90%) pleisterende vogels, waarvan bijna drie vierden in de provincies Oost- en West-Vlaanderen gezien werd.

Uit de grafieken per provincie (Figuur 5) blijkt dat uitzonderlijke aantallen Brandganzen het eerst vooral in Oost-Vlaanderen werden opgemerkt (1000-tal pleisterend in de Bourgoyen, reeds in oktober). Naar half december toe werden ze ook op andere plaatsen, vaak in de omgeving van de Schelde (Gentbrugge), het Krekengebied en in Kieldrecht gesignaleerd. In deze provincie werd vooral een late terugtrek gemeld.

Tabel 5. Waarnemingen van Brandganzen *Branta leucopsis* in Vlaanderen, oktober 2010 tot maart 2011 (aantal meldingen en gemiddeld aantal ex. per melding; bron: *www.waarnemingen.be*)

Table 5. Observations of Barnacle Geese *Branta leucopsis* in Flanders, October 2010 to March 2011 (number of reports and mean number of individuals per report; (source: *www.waarnemingen.be*)

	aantal waarnemingen			gemiddeld aantal		
	ter pl	vlieg	tot.	ter pl	vlieg	tot.
Antwerpen	283	40	323	53	74	55
Limburg	255	10	265	110	37	107
Oost-Vl.	741	43	784	79	78	79
VI.B+B.	114	4	118	7	2	7
West-Vl.	569	86	655	165	83	155
totaal	1.962	183	2.145	100	76	98

Figuur 4. Procentuele verdeling van aantallen Brandganzen *Branta leucopsis* 'ter plaatse' per provincie (totaal van alle meldingen, ook dubbels = 196.322 ex; bron: *www.waarnemingen.be*)

Figure 4. Percentage spread of numbers of Barnacle Geese *Branta leucopsis* by province (total of all reports, including duplicates = 196322 individuals; (source: *www.waarnemingen.be*)

› Brandganzen *Branta leucopsis*. 26 dec 2010 (Foto: Roland François)

In Limburg worden grote midwinteraantallen vastgesteld, waar vooral in de Maasvallei maar ook in het Schulensbroek enkele honderden Brandganzen pleisterden, vooral vanaf de invasiedatum van 20 december (met ruim 700 ex. in Kinrooi als maximum). In deze provincie werd enkel een beperkte doortrek gezien.

Behalve de invasiepiek komt de provincie Antwerpen voor pleisterende vogels minder in beeld, met uitzondering van de vaste groep van enkele honderden rond Mechelen. Wel waren er frequente trek-meldingen van hoge aantallen in de tweede winterhelft.

In Vlaams-Brabant telde men slechts enkele tientallen vogels ter plaatse, vooral bij Haacht en Rotselaar.

In tegenstelling tot Oost-Vlaanderen blijven in West-Vlaanderen de aantallen tot half december zeer beperkt, met hooguit enkele honderden in de traditionele pleisterplaatsen. De ongeziene rush van Brandganzen van 20 december blijft eerst beperkt tot de kuststrook en levert daar spectaculaire aantallen op, zowel doortrekkend als pleisterend. Vooral de gekende hotspots als Uitkerke, Vlissegem en Klemskerke werden aangedaan, maar ook verder langs de kust, in Nieuwpoort, Veurne en Westende of langs de IJzer kwamen ze neer, soms met honderden. Terugtrekbewegingen waren weinig opvallend.

Samenvattend: voor de meeste provincies blijven na de rush de meldingen aanhouden, vooral in de loop van januari (en februari in Antwerpen). De aantallen ter plaatse bereiken meestal relatief hoge niveaus tot in februari, met in West-Vlaanderen pieken tot ruim 3000. Soms tot ver in maart blijven in Antwerpen, Oost- en West-Vlaanderen abnormale aantallen Brandganzen.

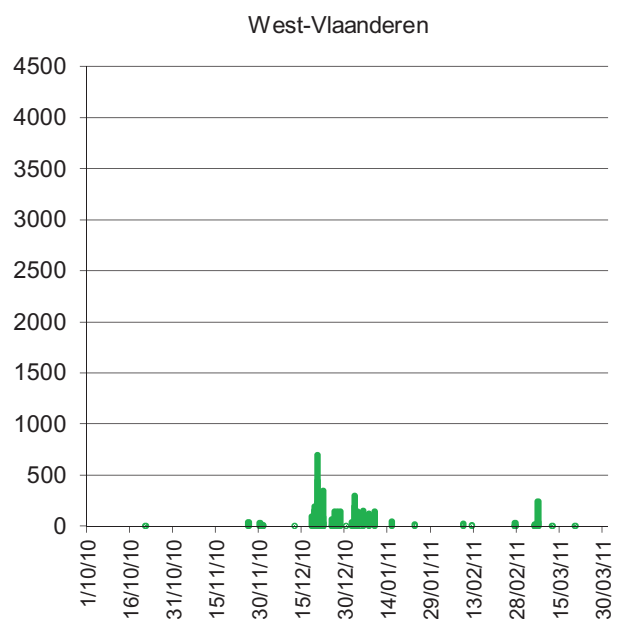
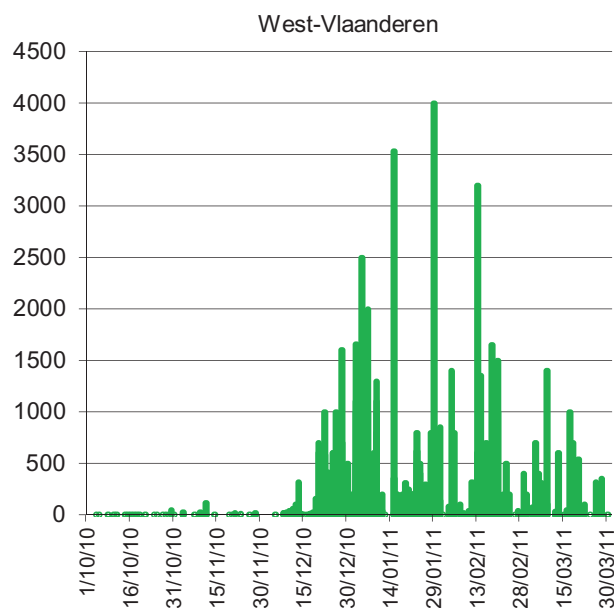
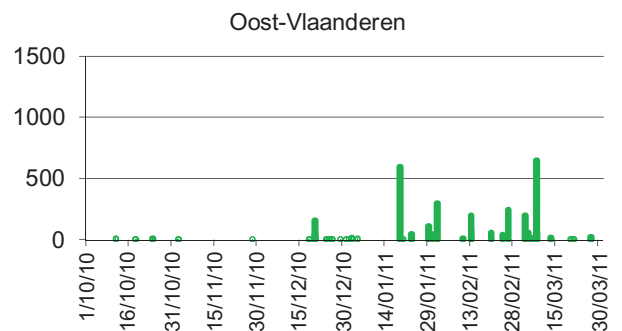
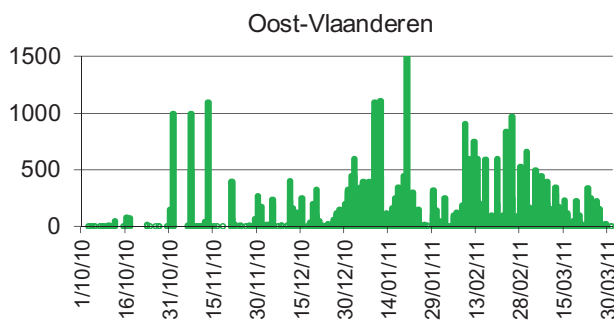
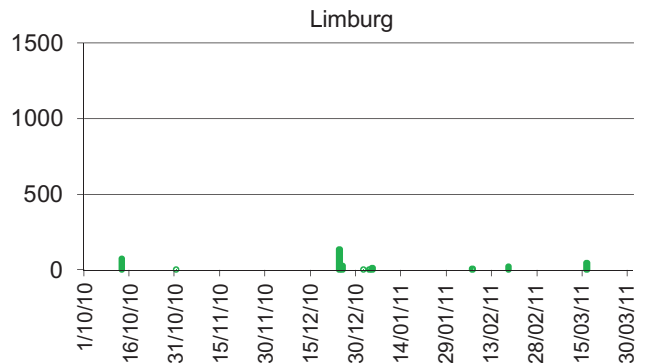
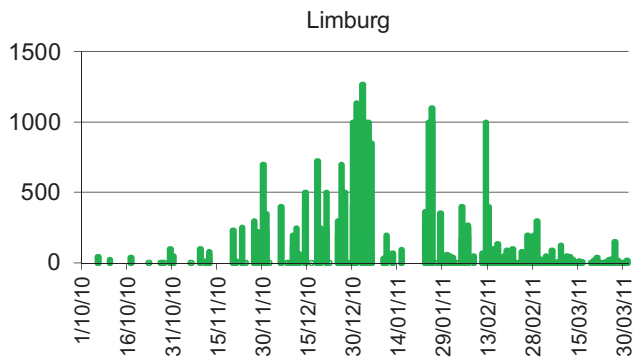
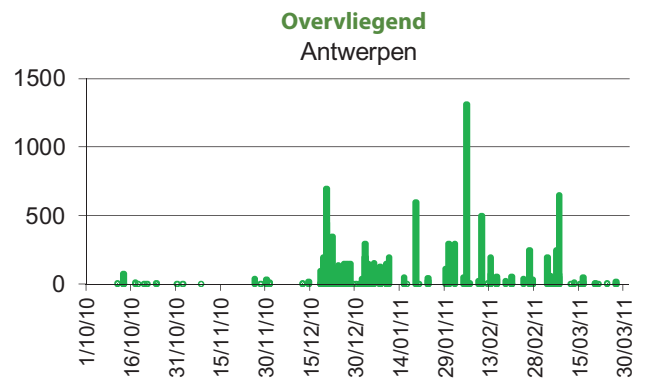
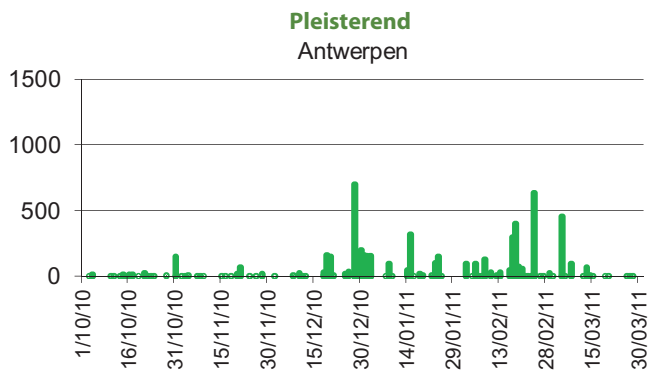
Het is nu de vraag in hoeverre sommige van de bezochte gebieden in de toekomst tot een klassieke pleisterplaats zullen evolueren, zoals na de strenge winter 1978/1979 wanneer veel gebieden van de Oostkustpolders steeds regelmatig ganzen op bezoek kregen.

Conclusie

De winter 2010/2011 toonde voor de pleisterende Kleine Rietgans een vrij normaal verloop, maar met een hogere winterpiek en een iets verlate wegtrek vanaf de tweede helft van januari. Vooral de plaats-trouw van deze soort aan de Oostkustpolders is markant.

De Kolgans kende een vroege aankomst en met de grote invasie op 20 december liepen de aantallen op tot het drievoud van de vorige jaren. Opeenvolgende periodes van vorst en zware sneeuwval in Nederland, Duitsland en Oost-Europa zijn een mogelijke oorzaak van de massale vorsttrek, die tot in Frankrijk doorstootte.

Van de Kol- en Kleine Rietganzen bevonden zich in de winter 2010/2011 slechts iets meer dan de helft (55,73%) binnen de speciale beschermingszones (Natura 2000) van de Oostkustpolders.

Figuur 5. Meldingen van pleisterende en overvliegende Brandganzen *Branta leucopsis* per provincie; waarnemingen uit Brussel en Vlaams Brabant zijn niet opgenomen, gezien lage aantallen (<50 ex) (bron: www.waarnemingen.be)
Figure 5. Reports of perched and flying Barnacle Geese *Branta leucopsis* by province; observations from Brussels and Vlaams Brabant excluded, given the low numbers (<50 individuals) (source: www.waarnemingen.be)

► Kolganzen *Anser albifrons*. 29 nov 2010 (Foto: Roland François)

Het procentueel groter gebruik van akkers door foeragerende ganzen was mogelijk een gevolg van de strengheid van de winter en de daardoor deels niet geoogste aardappelpartijen. Ook percelen met oogstresten van suikerbieten en maïsstoppels werden in toenemende mate opgezocht.

Deze uitzonderlijke winter zorgde voor afwijkende aantallen ganzen in vergelijking met de trend van de voorbije jaren. Het totaal van Kolgans en Kleine Rietgans was uitzonderlijk groot en kan vergeleken worden met de ganzenwinter van 1978/1979. De verhouding Kleine Rietgans / Kolgans in de Oostkustpolders bedraagt deze winter 45%/55%, wat voor het eerst in vele jaren opnieuw in het voordeel is van de Kolgans.

De december-invasie gaf vooral voor Brandganzen nooit geziene aantallen, waarvan een deel vrij lang bleef pleisteren tot in maart. De Kolganzen zijn kennelijk meer dan de vorige tot in Frankrijk doorgetrokken. Toch bleef voor deze soort de invasie eerder een kortstondige beweging die minder aanleiding gaf tot langdurig overwinterende groepen.

Nawoord: ganzen in de koudegolf van februari 2012

Na een uitzonderlijk zachte januari-maand 2012 met opvallend lage aantallen overwinterende ganzen (zie E. Kuijken in Natuurbericht.be van 30.12.2012) kwam er alsnog een koudegolf die een groot deel van Europa in de greep hield vanaf begin tot half februari.

Zoals in voorgaande extreme winters was de reactie van de ganzen moeilijk voorspelbaar; Kol- en Kleine Rietgans vertonen bovendien vaak verschillende patronen. Ganzen (en zwanen) hebben in hoofdzaak de keuze uit twee strategieën: ofwel ter plaatse blijven waar ze zich bevinden en zo weinig mogelijk energie verbruiken, ofwel terug trekken naar warmere oorden.

In het begin van de koudegolf was er nauwelijks van trekbewegingen sprake. Het heeft lang geduurd voor de tweede optie in beeld kwam; wellicht heeft niet gebrek aan voedsel (weinig sneeuw), maar eerder gebrek aan open water gespeeld.

Uit vergelijking van de half januari- en half februari-tellingen in de Oostkustpolders, aangevuld met zowat dagelijkse verkenningen, blijkt dat toch een klein deel van de Kleine Rietganzen uit Denemarken is teruggekeerd. Aflezingen van enkele nekringen bevestigen dit, maar wellicht gaat het slechts over ca 3000-4000 ex. Op de sites van www.trektellen.nl worden in Nederland vooral rond 4-5 februari voor deze soort bescheiden zuidwaartse bewegingen gemeld (ca. 1000 ex.) Datzelfde weekend werden wel ca. 10.000 Kol- en ruim 40.000 Brandganzen gesignaleerd, vooral langs de kust.

Op 17 en 18 februari waren voor beide soorten alweer duizenden op terugtrek in Nederland. In de Oostkustpolders hebben wij kruisende trek van verschillende groepen ganzen richting noordoost én zuidwest geobserveerd. Typisch voor het einde van de koudegolf, waarbij alsnog sommige ganzen laattijdig kozen voor het zuiden. Tegelijk waren de begin februari teruggekeerde ganzen alweer aan hun lentetrek begonnen, gezien het einde van de vorstperiode de directe beschikbaarheid van water voor poetsen en drinken betekende. Voedselgebrek is hier van geen betekenis geweest.

De beperkte en kortstondige terugkeer van ganzen met deze toch wel significante koudegolf van februari 2012 is daarom niet vergelijkbaar met de winter 1995/1996, toen bijna de helft van de Spitsbergse Kleine Rietganzen vanuit Denemarken terug naar de Oostkustpolders afzakte, na hun vroegtijdig vertrek van half januari (Kuijken *et al.* 1997).

Dankwoord

De auteurs willen hun bijzondere waardering uitspreken voor de jarenlange inzet van zoveel vrijwilligers, in het bijzonder de trekkers van de zeven telgebieden in de Oostkustpolders: Dirk Vanhoecke, Robrecht Pillen, Franky Beits, Dirk Content & Filip Vanhee, Frank Descheemaeker, Dirk Vantorre & Wim Jans, Paul D'Hoore en Guido Burggraeve. Ook dank aan Koen Devos (INBO) en Gerald Driessens (Natuurpunt Studie) voor de waardevolle gegevens.

Eckhart Kuijken, Universiteit Gent, Departement Biologie, Terrestrische Ecologie, eckhart.kuijken@scarlet.be

Christine Verscheure, Coördinator Ganzendatabank Oostkustpolders Lindeveld 4, B- 8730 Beernem, christine.verscheure@scarlet.be

Referenties

- Devos K. & E. Kuijken 2010. Aantallen en trends van overwinterende ganzen in Vlaanderen. *De Levende Natuur* 111 (1): 10-13
- Fox A.D., J. Madsen, H. Boyd, E. Kuijken, D.W. Norriss, I.M. Tombre & D.A. Stroud 2005. Effects of agricultural change on abundance, fitness components and distribution of two arctic-nesting goose populations. *Global Change Biology* 11: 881-893
- Kuijken E. 1979. Een overweldigende ganzeninvasie in Vlaanderen: eerste bericht. *Wielewaal* 45 (3) : 73-75
- Kuijken E. 2010. Bescherming van overwinterende ganzen in België. *De Levende Natuur* 111 (1): 32-35
- Kuijken E., P. Meire, C. Verscheure & T. Vanagt 1997. Overwinterende ganzen in Noord-West-Vlaanderen in de winter 1995-1996. *Mergus* 11: 161-179
- Kuijken E., C. Verscheure & P. Meire 2005. Ganzen in de Oostkustpolders: 45 jaar evolutie van aantallen en verspreiding. *Natuur.oriolus* 71: 21-42
- Kuijken E. & C. Verscheure 2007. Studies on neckringed Pinkfooted Geese (*Anser brachyrhynchus*) in Flanders (Belgium). *Aves* 44: 167-170
- Kuijken E. & C. Verscheure 2008. Greater White-fronted Geese *Anser albifrons* and Pink-footed Geese *A. brachyrhynchus* wintering in Belgium: observations on interspecific relations. *Vogelwelt* 129: 185 - 190
- Kuijken E. & C. Verscheure 2009. De gouden winter 2008/2009: 50 jaar ganzen tellingen in de Oostkustpolders. *Vogelnieuws* 13: 4-8 (INBO, Brussel)
- Kuijken E., C. Verscheure & P. Adriaens 2011. Overwinterende ganzen. in: Adriaens P., W. Courtens & D. Verbelen 2011. Monitoring van de avifauna in de SBZ-V 'Poldercomplex': resultaten van het zesde jaar (2010-2011): INBO.R.2011.29, partim pp. 71-74. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel
- Piette J. (ed.) 2011: <http://skua.over-blog.org>
- Tombre I., K. Høgda, J. Madsen, L. Griffin, E. Kuijken, P. Shimmings, E. Rees & C. Verscheure 2008. The onset of spring and timing of migration in two arctic nesting goose populations: the Pink-footed goose *Anser brachyrhynchus* and the Barnacle goose *Branta leucopsis*. *J. Avian Biol.* 39: 691-703
- Wisn M., N. Dendoncker, J. Madsen, M. Rounsevell, M. Jespersen, E. Kuijken, W. Courtens, C. Verscheure & F. Cottar 2008. Modelling pink-footed goose (*Anser brachyrhynchus*) wintering distributions for the year 2050: Potential effects of land-use change in Europe. *Diversity Distributions* 14: 721-731

Samenvatting-Abstract-Résumé

Voor de tijdreeks van ruim vijftig jaar monitoring van overwinterende ganzen in de Oostkustpolders leverde het seizoen 2010/2011 een afwijkend beeld: hoge aantallen, een aanwezigheid van groepen tot buiten de traditionele gebieden, een onverwachte ganzeninvasie en doortrek op 20 december 2010 én de zelden vastgestelde piekaantallen van Brandganzen *Branta leucopsis*.

Het winterverloop van Kleine Rietgans *Anser brachyrhynchus* en Kolgans *Anser albifrons* wordt in detail geschetst voor de Oostkustpolders. Na een vrij normale aanzet werden uitzonderlijke pieken voor beide soorten bereikt eind december (resp. 48.500 en 60.500 ex.) Deze waren het gevolg van een massale vluchttrek van ganzen op 20.12.2010 wegens extreme winteromstandigheden in het noorden.

Deze ganzeninvasie werd opgemerkt over geheel Vlaanderen, waarbij vooral ook nooit geziene aantallen Brandganzen opvielen en groepen Kolganzen ver buiten de gekende pleisterplaatsen. Alleen de Kleine Rietgans bleef traditioneel bijzonder plaatstrouw aan de Oostkustpolders (95% van alle meldingen).

Dankzij de site www.trektellen.nl (Nederland, België en Frankrijk) en aan de hand van de gegevens uit www.waarnemingen.be kon deze indrukwekkende ganzenbeweging hier samenvattend beschreven worden met aantallen per provincie. Vooral de kuststrook kende de hoogste concentraties en hier werd tevens de meste doortrek van Kol- en Brandgans naar Frankrijk vastgesteld.

Uit de analyse van ganzenverspreiding en habitatgebruik in de Oostkustpolders blijkt een toenemend foerageren op akkers – vaak ook buiten de vogelrichtinggebieden. Aanbod van oogstresten (aardappelen, suikerbieten en maïs) wordt vooral gegeerd gedurende de eerste winterhelft, met name door de Kleine Rietgans. Toch blijven de graslanden essentieel voor alle soorten.

Door de koude weersomstandigheden werd de voorjaarsterugtrek vrij laat ingezet; vooral Brandganzen bleven lange tijd pleisteren.

In het nawoord wordt kort ingegaan op de uitzonderlijke koudegolf van de winter 2011/2012, die evenwel niet geleid heeft tot spectaculaire ganzenbewegingen of – zoals in 1996 – terugkeer van vroegtijdig vertrokken ganzen. ■

2010/2011, a bumper winter for geese

*The winter of 2010/2011 showed a different picture in the series of about five years of monitoring overwintering geese in the East coast polders: large numbers, presence of groups outside the traditional areas, an unexpected geese invasion and migration on 20 December 2010 and seldom seen peak numbers of Barnacle Geese *Branta leucopsis*.*

*The winter evolution of Pink-footed Goose *Anser brachyrhynchus* and Greater White-fronted Goose *Anser albifrons* in the East coast polders is sketched in detail. After a fairly normal start unusual peaks for both species were reached at the end of December (48500 and 60500 respectively). These were the result of a massive migration of geese on 20.12.2010 as a result of extreme weather conditions in the North.*

This goose invasion was noted all over Flanders, where also never before seen numbers of Barnacle Geese were observed and groups of Greater White-fronted Geese stopped over far outside the known places. Only the Pink-footed Geese remained true to their usual areas in the East coast polders (95% of all reports).

Thanks to the site www.trektellen.nl (The Netherlands, Belgium and France) and data from www.waarnemingen.be this impressive goose movement can be summarised in numbers by province. Above all the coastal area saw the highest concentrations and it is here that the largest migration of Greater White-fronted Geese and Barnacle Geese towards France was observed.

From the analysis of goose distribution and habitat use in the East coast polders, increased foraging on cultivated fields was seen – often also outside designated bird areas. Availability of agricultural leftovers (potatoes, sugar beet and maize) was mainly beneficial in the first winter half, especially to the Pink-footed Goose. Even so grassland remained essential for all species.

Due to the cold weather conditions the Spring migration started rather late; Barnacle Geese especially stopped over longer.

Lastly there is a short description of the unusual cold wave in the winter of 2011/2012, which however did not lead to spectacular goose movements or – as in 1996 – to the return of geese which had departed too early. ■

2010/2011, un hiver fabuleux pour les oies

*Sur plus d'un demi-siècles de comptages d'oies hivernant dans les Oostkustpolders, la saison 2010/2011 montre un aperçu anormal: des nombres élevés, la présence de groupes en dehors des régions habituelles, une invasion d'oies inattendue et un passage le 20 décembre 2010, ainsi que des pointes rarement constatées de Bernaches nonnettes *Branta leucopsis*.*

*Le mouvement hivernal de l'Oie à bec court *Anser brachyrhynchus* et de l'Oie rieuse *Anser albifrons* est décrit en détail pour les Oostkustpolders. Après un début normal, des pointes exceptionnelles pour les deux espèces ont été atteintes fin décembre (respectivement 48.500 et 60.500 ind.) Celles-ci étaient causées par une migration massive des oies le 20 décembre 2010, due aux conditions climatiques extrêmes dans le nord.*

Cette invasion d'oies a été relevée dans toute la Flandre, avec des nombres jamais constatés auparavant de Bernaches nonnettes et de groupes d'Oies rieuses largement en dehors des zones habituelles de pâturage. Seule l'Oie à bec court est restée traditionnellement fidèle aux Oostkustpolders (95% de toutes les observations).

Grâce au site web www.trektellen.nl (Pays-Bas, Belgique et France) et à l'aide des données de [waarnemingen.be](http://www.waarnemingen.be) l'impressionnant déplacement des oies a pu être résumé par province. Surtout la frange littorale a connu les plus hautes concentrations et le passage le plus important d'Oies rieuses et de Bernaches nonnettes vers la France.

L'analyse de la distribution des oies et de l'utilisation de l'habitat dans les Oostkustpolders montre que les oiseaux cherchent leur nourriture sur des champs situés souvent hors des Zones de Protection Spéciale. Ils apprécient principalement, surtout l'Oie à bec court, des restes de récolte (pommes de terre, betteraves et maïs) durant la première moitié de l'hiver. Les terres à pâturage restent essentielles pour toutes les espèces. A cause des conditions climatiques froides, le retour migratoire printanier a débuté assez tard. Surtout les Bernaches nonnettes ont fait une escale prolongée.

Dans la postface, nous commentons la vague de froid exceptionnelle de l'hiver 2011/2012, qui n'a toutefois pas abouti à des mouvements spectaculaires ou – comme en 1996 – à un retour précoce d'oies qui avaient migré prématurément. ■